

Alina Barczyk

Instytut Historii Sztuki

Uniwersytet Łódzki

<http://dx.doi.org/10.18778/2084-851X.06.10>

Johann Lucas von Hildebrandt.

**Konferencja naukowa, Österreichische Akademie der Wissenschaften,
Wiedeń, 21–23 listopada 2018 roku**

W 2018 roku minęło 350 lat od urodzin jednego z najwybitniejszych barokowych architektów Europy Środkowo-Wschodniej, Johanna Lucasa von Hildebrandta. Austriacka Akademia Nauk upamiętniła rocznicę dzięki międzynarodowej konferencji, zorganizowanej w Wiedniu 21–23 listopada. Do udziału w obradach zaproszono badaczy architektury między innymi z Niemiec, Czech, Włoch oraz Polski. Problematyka podejmowana w poszczególnych wystąpieniach dotyczyła zarówno projektów Hildebrandta, jak i jego edukacji, źródeł inspiracji dla rozwiązań formalnych czy relacji z innymi twórcami. Równie ważna była prezentacja oddziaływania architekta na sztukę kolejnych dekad, a nawet stuleci.

Sesję zainaugurowały dwa wykłady wprowadzające. Jako pierwszy głos zabrał inicjator organizacji konferencji i wybitny znawca dzieł tytułowego architekta, Peter Heinrich Jahn (Technische Universität Dresden, Institut für Kunst- und Musikwissenschaft). W wystąpieniu *Zum Stand der (jüngeren) Hildebrandt-Forschung: Erfolge, Nachträge und Desiderate* badacz przybliżył dzieje studiów nad twórczością architekta, zwracając szczególną uwagę na najnowsze ustalenia i postulując kierunki rozwoju dalszych analiz. Do obszarów wymagających dokładnego omówienia należą dekoracje architektoniczne (wśród nich sztukaterie i balustrady) oraz oddziaływanie na budownictwo XVIII wieku na terenie dzisiejszych Węgier i Śląska. Następnie głos zabrał Werner Telesko (ÖAW, IKM), który w pracy *„Schwebende barocke Leichtigkeit“ – das Werk Johann Lucas von Hildebrandts im Spiegel der österreichischen Barockforschung des 20. Jahrhunderts* omówił kwestie metodologiczne i charakter XX-wiecznych badań naukowych nad spuścizną architekta prowadzonych przez środowisko austriackie.

Popołudniowy panel poświęcono relacjom architekta ze środowiskiem twórczym oraz z mecenasami. Pobyt Hildebrandta w Rzymie między 1682 a 1693 rokiem oraz nawiązywane wówczas kontakty artystyczne przybliżył słuchaczom Giuseppe Bonaccorso (Università degli studi di Camerino sede Ascoli Piceno, Scuola di Ateneo di Architettura e Design „Eduardo Vittoria”) w referacie *Johann Lucas von Hildebrandt and his Roman apprenticeship with Carlo Fontana: Teachers, Colleagues and Acquaintances*. Interesującym wątkiem stało się także scharakteryzowanie znanych Hildebrandtowi projektów, które w tym okresie opracowywał Carlo Fontana. Następnie głos zabrała Ulrike Seeger (Universität Stuttgart, Institut

1. Wiederer, Kościół św. Piotra, fot. A. Barczyk

für Kunstgeschichte). W wystąpieniu *Hildebrandts Auftraggeber der frühen Jahre. Sein Aufstieg vom Militäringenieur zum Zivilarchitekt im kaiserlichen Wien* zostały omówione prace wykonywane przez architekta dla Maximiliana Ludwiga Breunera – najwcześniejszego z wiedeńskich klientów – oraz dla księcia Eugeniusza Sabaudzkiego, dowódcy armii cesarskiej. Zasób Austriackich Archiwów Państwowych został z kolei przybliżony przez Dorę Skamperls (Wien). Badaczka poddała analizie dokumenty dotyczące rodziny Harrachów, zawierające informacje o osobie Hildebrandta i podejmowanych przez niego zleceniach. Jednym z przedsięwzięć wykonywanych na zlecenie powyższego rodu była budowa niezachowanego, wiedeńskiego pałacu przy ul. Ungargasse. O uwiecznionej w źródłach osobowości architekta świadczy cytat zawarty w tytule wystąpienia: „*Er ist warhafftich ein wunderlicher man, mit welchem nicht allzu leicht aus zu kommen*” – *Johann Lucas von Hildebrandt und die Grafen Harrach*.

Zwieńczenie pierwszego dnia obrad stanowił wieczorny wykład Wenera Oechslina (ETH Zürich, Institut für Geschichte und Theorie der Architektur) *Hildebrandt und Fischer von Erlach: kunstgeschichtliche Antagonismen und die architektonische Wirklichkeit*. Profesor – wybitny teoretyk architektury wieków XV–XX i znawca problematyki rysunku architektonicznego – dokonał analizy porównawczej dorobku przywołanych w tytule wystąpienia postaci. Spojrzenie na obu architektów pozwoliło na weryfikację dotychczasowego sposobu przeciwstawiania ich twórczości. Równie cennym wątkiem były rozważania poświęcone terminowi „niemiecki barok”.

2. Wiedeń, Kościół św. Piotra, fot. A. Barczyk

Drugi dzień konferencji rozpoczęto panelem dotyczącym architektury sakralnej. W pracy Ulricha Fürsta (Ludwig-Maximilians-Universität München, Institut für Kunstgeschichte) *Die Kuppelkirchen Hildebrandts als Initialbauten der systematisch kurvierten Architektur im Königreich Böhmen – eine folgenreiche Rezeption und was man daraus lernen kann* ukazany został wpływ nowatorskich dzieł Hildebrandta na rozwój budownictwa kościelnego na terenie Czech. Kopuły oraz sposób wprowadzania artykulacji stały się źródłem inspiracji dla kolejnych twórców, dążących jednak nie do powielania, lecz adaptowania i rozwoju koncepcji. Jarl Kremer (Berlin) w referacie *Hofkirchen und Hauskapellen im Werk des Johann Lucas von Hildebrandt* dokonał dokładnego omówienia koncepcji zarówno zrealizowanych – wśród nich kościołów dworskich w Salzburgu (1721), Wiedniu (1724) i Würzburgu (1730/1734) – jak i niewykonanych. Projekty architektoniczne rezydencji w Würzburgu nie uzyskały akceptacji i zakres prac inżyniera ograniczono do dekoracji wnętrza.

Małej architekturze została z kolei poświęcona prezentacja Herberta Karnera (ÖAW, IKM) *Der Altarbau in Hildebrandts Kirchen*. Badacz zauważył, że ołtarze były z reguły wkomponowywane w przestrzeń świątyń i współgrały z artykulacją wnętrza, nie stawały się natomiast w pełni autonomicznymi strukturami. Ponadto w monumentalnych realizacjach, takich jak wiedeński kościół św. Piotra, wznoszono nastawy wedle szkiców innych twórców. Powyższe spostrzeżenia doprowadziły badacza do wniosku, że ta dziedzina twórczości była mniej znacząca dla Hildebrandta, koncentrującego się w pierwszej kolejności na projekcie architektonicznym.

3. S. Kleiner, *Palais Harach in the Ungargasse in Vienna*, Steinmetzmuseum Kaisersteinbruch Bildarchiv

Równie ważną dziedziną twórczości Johanna Lucasa von Hildebrandta były budowle świeckie, a zwłaszcza założenia rezydencjonalne. Temu zagadnieniu poświęcono popołudniowy panel. Referat Petra Fidlera (University of Pardubice, Faculty of Restoration, Department of Humanities) *In der Art von Hildebrandt* dotyczył roli tytułowego architekta w wytyczeniu kierunku rozwoju form architektonicznych dzisiejszej stolicy Austrii. Zaproponowane rozwiązania przestrzenne znalazły odzwierciedlenie w pałacach wznoszonych po 1700 roku, kształtujących unikatowy w charakter miasta. Rezydencji wiedeńskich dotyczyły także wystąpienia Petera Stephana (Fachhochschule Potsdam, Fachbereich Stadt | Bau | Kultur) oraz Anny Mader-Kratky (ÖAW, IKM). Pierwszy z badaczy w pracy *Zwischen Anspruch und Zurückhaltung: das Belvedere in Wien als eine „imperatorische“ Architektur* zaprezentował koncepcję przestrzenną Belwederu, którego lokalizacja pozwoliła na znakomitą ekspozycję monumentalnych form architektury. Przywołane zostały także materiały ikonograficzne, w których uchwycono najważniejsze cechy pałacowej elewacji.

Drugi z wymienionych odczytów, opatrzony tytułem *Konkurrenz im kaiserlichen Hofbauamt. Planungen für die Wiener Hofburg von Hildebrandt und Fischer von Erlach*, ukazał okoliczności przebudowy pałacu, którego geneza sięga XIII stulecia. Najstarszy zachowany plan modyfikacji Hofburga autorstwa Hildebrandta pochodzi z lat 1724–25. Ważną postacią w dziejach inwestycji stał się również Joseph Emanuel Fischer von Erlach, który po powrocie z Francji do Wiednia kontynuował część prac rozpoczętych przez ojca, Johanna Bernharda (zm. 1723). Jako syn dworskiego

architekta pozyskał od cesarza Karola VI między innymi zlecenie budowy Zimowej Szkoły Jazdy, znajdującej się w obrębie kompleksu pałacowego.

Wiedeń jest miastem najsilniej kojarzonym z osobą Johanna Lucasa von Hildebrandta. Na konferencji nie mogło jednak zabraknąć sekcji skoncentrowanej na dziełach powstałych w innych ośrodkach, jak i na próbie wskazania jego roli w rozwoju architektury różnych państw i regionów. Panel poświęcony Czechom oraz Śląskowi otworzyło wystąpienie Martina Krummholza (Tschechische Akademie der Wissenschaften Prag, Institut für Kunstgeschichte) *Die Schlossarchitektur Hildebrandts. Typologie und Rezeption*. Badacz scharakteryzował kompleksy pałacowe wznoszone przez tytułowego architekta, zestawiając ich formę i układ funkcjonalny z założeniami czeskimi, w których szczególnie mocno zaznaczył się wpływ jego koncepcji. Do najważniejszych atutów projektów Hildebrandta należało to, że były adekwatne w stosunku do indywidualnych oczekiwań oraz potrzeb mecenasów. Petr Mandážíev (Jílové u Děčína) w referacie *Johann Lucas von Hildebrandts Entwürfe für Sakralbauten in Böhmen* podjął próbę nowej interpretacji genezy świątyń dwuosioowych. Jako przykłady rozwiązań należących do tej grupy typologicznej zostały omówione praskie kościoły św. Urszuli (Nowe Miasto) oraz św. Klemensa (Stare Miasto – Clementinum). Wpływy Hildebrandta silnie zaznaczyły się także na Śląsku, który od 1526 do 1741 roku podlegał monarchii habsburskiej. Budownictwo tego regionu przybliżyła prezentacja *Works of Johann Lucas von Hildebrandt in Silesia – Works confirmed and attributed* Małgorzaty Wyrzykowskiej (Uniwersytet Wrocławski, Instytut Historii Sztuki). Pokazane zostały zarówno przykłady recepcji form, jak i realizacje, w których wiedeński inżynier brał bezpośredni udział – wśród nich pałac Heinricha Gottfrieda von Spätgen we Wrocławiu, przebudowany około 1720 roku (zmodyfikowany następnie przez Carla Langhansa w połowie XVIII stulecia).

Na nowatorskich rozwiązaniach i ich oddziaływaniu skoncentrowała się trójka kolejnych referentów. Interesującą problematykę poruszyło wystąpienie „*Dise magnifique glaashaus*” – *Die Orangeriebauten Johann Lucas von Hildebrandts* Thomasa Baumgartnera (Wien), w którym zawarte zostały najnowsze ustalenia na temat kilkunastu oranżerii oraz siedmiu szklarni. Powyższe obiekty dopełniły program funkcjonalno-ideowy rezydencji wznoszonych przez tytułowego inżyniera.

W architekturze tego okresu niezwykle istotnym dopełnieniem form architektonicznych bywała dekoracja sztukatorska. O charakterze stosowanych motywów oraz o roli zdobień, które wykonywał urodzony w Bissone w 1664 roku Santino Bussi, opowiedział Martin Pozsgai (Technische Universität Darmstadt, Fachbereich Architektur) w referacie *Stuck von Santino Bussi in Hildebrandt-Bauten. Ornamentale Innovationen im europäischen Kontext*. O kunszcie sztukatora świadczyć mogą najbardziej prestiżowe realizacje – wystrój wiedeńskiego Belwederu z lat 1722–1723 oraz Pałac Zimowy księcia Eugeniusza Sabaudzkiego. Drugi dzień obrad zamknął Richard Kurdiovsky (ÖAW, IKM). Wystąpienie *Hildebrandt-Rezeption in deutschsprachigen Architekturzeitschriften des 19. und frühen 20. Jahrhunderts* zaznajomiło słuchaczy z nawiązaniami do form stosowanych przez Hildebrandta w budowlach

neobarokowych. Równie cenna była analiza sposobu pisania o wiedeńskim architekcie w periodykach architektonicznych w XIX i XX stuleciu.

W trzecim dniu uczestnicy konferencji mogli usłyszeć cztery odczyty dotyczące Würzburga. Dwa początkowe zaprezentowali Stefan Kummer (Universität Würzburg, Institut für Kunstgeschichte) – *Johann Lucas von Hildebrandt und die Würzburger Residenz* – oraz Meinrad von Engelberg (Technische Universität Darmstadt, Fachbereich Architektur), który wygłosił referat pod tytułem *Neumann und Hildebrandt – Konkurrenz oder Synergie?* Pierwszy z naukowców przybliżył stan badań nad rezydencją, odnosząc się do prowadzonej przez lata dyskusji nad udziałem i zakresem prac wykonanych przez tak znamienitych architektów, jak Balthasar Neumann, Robert de Cotte, Germain Boffrand, Johann Maximilian von Welsch czy wreszcie sam Hildebrandt. Dalszych informacji o pałacu biskupim dostarczyła druga z powyższych prezentacji. Jej celem było ukazanie konieczności współpracy między Neumannem i Hildebrandtem, wyłamującej się ze schematu rywalizacji mistrzów ukazywanego często w literaturze naukowej (do najbardziej oczywistych egzemplifikacji konkurencji należą postacie Brunelleschiego i Ghibertiego czy Berniniego i Borrominiego). O relacjach między architektami pracującymi w Würzburgu traktował również referat Ericha Schneidera (Museum für Franken, Festung Marienberg) *Joseph Raphael Tatz – Ingenieurleutnant im Spannungsfeld zwischen Johann Lucas von Hildebrandt und Balthasar Neumann*.

Jako ostatnia głos zabrała Verena Friedrich (Universität Würzburg, Institut für Kunstgeschichte). Wystąpieniem „...daß dergleichen schloss undt arbeith in Wien nicht zu finden seyn sollen...” – *Der Kunstschlosser Johann Georg Oegg in Konkurrenz zu Johann Lucas von Hildebrandt* badaczka dopełniła spojrzenie na würzburską siedzibę. Analizie poddane zostały zagadnienia mecenatu księcia biskupa Friedricha Karla von Schönborna oraz wpływu inwencji twórczej wykonawców na ewentualne zmiany w projektach architekta, obejmujące na przykład elementy ślusarskie.

Na wybitny poziom konferencji zorganizowanej przez Austriacką Akademię Nauk złożyło się co najmniej kilka czynników. Upamiętnienie urodzin tak znaczącego twórcy, a zarazem wybór stale aktualnego tematu uwarunkowało udział znakomitych europejskich znawców architektury. Bez wątpienia przyczynił się do tego organizator sesji, któremu należy się uznanie – Peter Heinrich Jahn, autor monumentalnej monografii poświęconej sakralnym realizacjom Hildebrandta. Na szczególne podkreślenie zasługuje nie tylko niekwestionowana wartość prezentowanych wystąpień, lecz także obecność ożywionych dyskusji, znacznie wykraczających poza odniesienie się do usłyszanych treści – debat nad nowymi ustaleniami badawczymi, możliwościami dalszych studiów nad oddziaływaniem koncepcji Hildebrandta oraz dziejami architektury Europy Środkowo-Wschodniej. Pozostaje mieć nadzieję, że teksty z konferencji zostaną opublikowane.